

Jäsenyyden ja osallistumisen merkitykset Suomen ortodoksisen kirkon 20–45-vuotiaitten passiivisten jäsenten keskuudessa

SUOMEN ORTODOKSINEN KIRKKO JA MUUTTUVA USKONNOLLISUUS

Suomen ortodoksisessa kirkossa saavutettiin vuonna 2019 uudenlainen rajapyykki, kun kirkon jäsenmäärä putosi alle kuudenkymmenentuhannen. Tätä ennen jäsenmäärä oli kasvanut 1990-luvun alkuvuosista vuoteen 2013, jonka jälkeen jäsenkehitys kääntyi negatiiviseksi. Vuoden 2019 lopussa Suomen ortodoksisen kirkon jäsenmäärä oli 58 899. Jäsenmäärä on pienentynyt vuosien 2013–2019 välisenä aikana noin 2 300 hengellä eli 3,7 prosentilla.¹

Suomen ortodoksisen kirkon piirissä on arveltu, että 2010-luvulla tapahtunut käänne jäsenkehityksessä johtuu siitä, että yhä harvempi ortodoksisen kirkon jäsen vie lapsensa kastettavaksi. Jäsenkatoa on selitetty myös ”puuttuvalla sukupolvella”: sodan jälkeen syntyneiden ortodoksien lapsista merkittävä osa jäi ortodoksisen seurakuntayhteyden ulkopuolelle, sillä lapset kastettiin luterilaisessa kirkossa ja heistä tuli

luterilaisen kirkon jäseniä.² Toisen maailmansodan jälkeen ortodoksien määrä Suomessa kääntyi voimakkaaseen laskuun. Suuriin ikäluokkiin syntynyt jäsenvajaus näkyy tänä päivänä tilastoissa siten, että ortodoksisin menoin suoritettuja hautauksia on moninkertainen määrä verrattuna ortodoksiin kasteisiin.³

Kasteitten väheneminen ei yksin selitä jäsenmäärän laskua, sillä siihen vaikuttaa väestörakenteen muuttumisen lisäksi merkittävästi kirkosta eroaminen. Vuoden 2012 jälkeen kirkosta on eronnut lähes 6 800 jäsentä. Luku vastaa 11 prosenttia kirkon jäsenmäärästä vuoden 2019 lopussa.⁴ Kirkon tilastojen mukaan kirkosta erotaan eniten ikävuosien 20–45 välillä. Arkkipiispa Leon mukaan monet tähän ikäryhmään kuuluvat ihmiset kokevat jäävänsä väliinpuotoajaksi, koska seurakunnan toiminta on kohdistettu lähinnä lapsiperheille ja ikään-tyneille. Samassa ikäryhmässä on kuitenkin myös eniten kirkkoon liittymisiä. Arkkipiispa

luonnehtii heitä ”kirkkosuhteessaan liikkuvaiseksi ikäryhmäksi”, jonka tavoittamiseen kirkossa aiotaan jatkossa panostaa.⁵

Suomen ortodoksisen kirkon piirissä valitsee kokemus siitä, että sosio-historiallisista syistä johtuen nuorempiin ikäryhmiin kuuluvat ortodoksit arvioivat suhdettaan kirkkoon kriittisemmin kuin vanhemmat ikäryhmät. Ainakaan osalle 20-45-vuotiaista jäsenistä kirkko ei pysty tarjoamaan mielekkäitä osallistumisen muotoja. Tämä passivoi ja johtaa kirkosta eroamisiin. Huoli kirkon jäsenkehityksestä näkyy vuosille 2016–2020 laaditussa Suomen ortodoksisen kirkon tavoite- ja toimintasuunnitelmassa *Rukoileva ja läsnäoleva kasvun kirkko*. Sen lähtökohtana on havainto uskonnon yhteiskunnallisesta ja yksilöllisestä muutoksesta edellisen, vuonna 2015 päättyneen strategiakauden aikana.⁶ Uskonnollisuuden muuttuminen on ilmiö, joka tunnistetaan Suomessa myös ortodoksisessa kirkossa.

Teemu Tairan lanseeraama uskonnon notkistumisen käsite tavoittaa hyvin nykykulttuurissa tyypillisen suhtautumisen uskontoon. Notkeassa uskonnollisuudessa henkilön uskonnollinen identiteetti ei rakennu sen varaan, että hän omaksuu kirkon esittämän opetuksen ja on kirkon jäsen. Identiteetti ei edellytä uskoa ja kuulumista yhteisöön. Tairan mukaan notkealle uskonnollisuudelle on luonteenomaista affektiivisuus, yksilökeskeisyys ja tämänpuoleisten tarpeiden korostuminen. Uskonnon notkistuminen näkyy kirkon auktoriteetista vapautumisena, jäsenyyskiinnikkeiden höllyntymisenä sekä uusina uskonnollisuuden ilmenemismuotoina ja kokemistapojen monipuolistumisena.⁷

Notkistuva uskonnollisuus on Suomessa yleistä etenkin nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa. Vuosina 1980–2000 syntyneet niin sanottuun Y-sukupolveen kuuluvat suomalaiset liittävät uskonnollisuuteen persoonal-

isia merkityksiä tavalla, jossa uskonnollisen instituution jäsenyys on toissijaista tai merkityksetöntä, vaikka suhtautuminen kirkkoon ei olisikaan kielteistä.⁸ Tilastollisesti tarkasteltuna nuorten uskonnollisuus on Suomessa vähentynyt. Ei-uskonnollisten nuorten osuus on kasvanut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Poikien uskonnollisuus on vähentynyt enemmän kuin tyttöjen. Samalla nuorten luottamus kirkkoa kohtaan on laskenut.⁹

Uskonnon yksilöllistymiskehitys ja eriytyminen muusta yhteiskunnasta tulevat konkreettisesti ilmi tarkasteltaessa uskon ja jäsenyyden liittymistä toisiinsa. Sekularisaatiota käsittelevissä teorioissa on tuotu esiin, miten perinteisessä uskonnollisuudessa korostuvat uskomisen ja yhteisöön kuulumisen sekä sen toimintaan osallistumisen väliset yhteydet. Tällöin korostuu kulttuurinen uskonnollisuus, jossa yhteys kirkkoon perustuu jäsenyyden

- 1 Ortodoksinen kalenteri 2019, tilastotietoja väestöstä; Väestötiedot ovat valmistuneet 2018; Tilastotietoja kirkkokunnan väestöstä s.a.
- 2 Kirkkoon liittyi enemmän kuin siitä erosi 2014; Kirkon jäsentilasto 2015; Kasteiden määrä 2019; Jäsenmäärän lasku 2019; Luvut miinuksella 2020.
- 3 Vuonna 2017 Suomen ortodoksisessa kirkossa toimitettiin 357 kastetta ja 729 hautaan siunaamista. Vuonna 2018 kasteita oli 284 ja hautauksia 739. Ortodoksinen kalenteri 2018, 181; Ortodoksinen kalenteri 2019, tilastotietoja väestöstä.
- 4 Tilastotietoja kirkkokunnan väestöstä s.a.
- 5 Luvut miinuksella 2020. Vuonna 2018 kirkkoon liittyneistä 45 prosenttia oli 21–40-vuotiaita. Uutta tietoa jäsenkehityksestä 2019.
- 6 Muutoksen merkkeinä mainitaan pyrkimykset sulkea kirkko pois julkisesta tilasta, organisoituneen uskonnollisuuden torjunta ja uskonnon yksilöllistyminen. *Rukoileva ja läsnäoleva kirkko* 2015.
- 7 Taira 2013, 228–230.
- 8 Niemelä 2015, 183–184.
- 9 Nuorisobarometri 2019, 78–79, 92–93.

arvostamiselle ja satunnaiselle osallistumiselle ilman voimakasta tai selkeää henkilökohtaista liittymistä kirkon edustamaan uskoon (belonging without believing). Samalla on tunnistettu kirkkoon kuulumisen sosiaalinen ja emotionaalinen merkitys uskonnollisten syiden sijaan (believing in belonging).¹⁰ Modernissa uskonnollisuudessa uskon ja uskonnollisen yhteisön jäsenyyden välinen yhteys ei ole yksiselitteinen. Jäsenyyden muuttunutta merkitystä on kuvattu muun muassa ilmaisulla ”believing without belonging”, jossa uskomista ei ole sidottu yhteisön jäsenyyteen.¹¹ Uskon ja jäsenyyden muuttuneet merkitykset kielivät myös perustavaa laatua olevasta muutoksesta uskonnon merkityksestä yhteiskunnassa, kuten uskonnottomuuden voimistumisesta nuorempien ikäluokkien keskuudessa (neither believing nor belonging).¹²

Tuija Hovi toteaa, että tutkittaessa yksilön ja uskonnollisen yhteisön sekä yksilön ja uskonnollisen perinteen suhteita puhutaan samalla ”uskomisen, osallistumisen, kuulumisen ja sitoutumisen kysymyksistä sekä pohditaan henkisyiden ja uskonnollisuuden uudelleen paikantamista.”¹³ Yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden vuorovaikutuksessa eri tavoin jäsentyvää ja paikantuvaa uskonnollisuutta on tutkimuksessa luonnehdittu *sumeaksi uskonnollisuudeksi*, jossa tarkat erottelut eivät välttämättä ole mahdollisia. Tämä näkyy hyvin suomalaisten keskuudessa, jossa ihmisten sitoutuminen kirkon oppiin ja jäsenyyteen on heikentynyt. Vaikka osallistuminen julkiseen uskonnollisuuteen on vähäistä, yksityinen uskonnonharjoittaminen on silti aktiivista. Kirkkoon ja sen julkiseen toimintaan suhtautuminen on pääosin myönteistä, ja passiivistenkin jäsenten kohdalla kirkkoon kohdistuu suuria odotuksia esimerkiksi yhteiskunnallisissa ja eettisissä kysymyksissä.¹⁴

Uskonnollisesti passiivisten suomalaisten luterilaisten keskuudessa tehty tutkimus osoit-

taa, että kirkkoon kuulumisen merkitys kiteytyy kolmeen tekijään: kokemuksellisuuteen, arvoihin ja totuudellisuuteen. Kokemuksellisuus liittyy vahvasti yhteisiin perinteisiin kuten jumalanpalveluksiin ja juhlien viettoon (joulu, pääsiäinen). Arvojen osalta kirkon sanoma oikeudenmukaisuudesta ja lähimmäisenrakkautesta sekä niitä ilmentävä työ heikompiosaisten keskuudessa koetaan tärkeäksi. Totuudellisuus liittyy arvoihin, jotka tarjoavat liittymä- ja peilauspinnan yksilön omille pohdinnoille kirkon opetuksen ja omien uskonnollisten käsitysten suhteesta. Kirkon julistamaa oppia ja arvoja arvostetaan, vaikka omat mielipiteet eivät vastaisikaan niitä.¹⁵

Kirkkosuhteessaan passiiviset nuoret ja nuoret aikuiset harjoittavat uskonnollisia tapoja (esim. rukoileminen), vaikka he eivät osallistuisikaan julkiseen kirkon järjestämään toimintaan.¹⁶ Uskonnonharjoittaminen ilman kirkossa käyntiä ei tarkoita, että nuoret välttämättä kokisivat jäävänsä vaille yhteyttä ja osallisuutta. Jäsenyydelle annettujen merkitysten kannalta olennainen on Abby Dayn havainto affektiivisten perhe- ja lähisuhteiden roolista. Dayn mukaan etenkin passiivisten nuorten ja nuorten aikuisten kristittyjen keskuudessa uskonnossa korostuu opin sijaan sosiaalisten ryhmien merkitys: ”he ’uskovat jäsenyyteen’ [believing in belonging] tiettyssä itse hahmottamassaan perheessä tai ’etnisissä’ sosiaalisissa ryhmissä.”¹⁷ Uskonnolliset uskomukset muodostetaan sosiaalisessa verkostossa, joka rakentuu sekä elävistä että kuolleista läheisistä.¹⁸ Suomalaisessa nuorten pyhyyskäsitystä koskevassa tutkimuksessa on myös havaittu sosiaalisiin suhteisiin kohdistuva suuntautuminen: pyhyteen liittyvät merkitykset rakentavat yhteyksiä individualististen nuorten ja toisten ihmisten sekä yhteisöjen kesken.¹⁹

Uudelleen paikantuvaa uskonnollisuutta voi pitää haasteena kollektiivista uskonnollisuutta

korostavalle Suomen ortodoksiselle kirkolle, jossa kirkon jäsenyyttä on hahmotettu perhe- ja sukuperinteen kautta välittyvänä ”syntymäkristillisyytenä”. Lisäksi ortodoksisessa kirkossa painotetaan uskonnollisen sitoutumisen yhteisöllisiä, rituaalisia ja ideologisia ulottuvuuksia, jotka uskonnon notkistuessa ovat menettäneet merkitystään.²⁰ Oman tradition erityislaadun esiintuomisen rinnalla Suomen ortodoksisen kirkon piirissä on 1920-luvulta asti korostettu kirkon suomalaiskansallista luonnetta. Käytännön pakostakin johtuva läheinen yhteys luterilaiseen kirkkoon ja pyrkimys täysivaltaiseen yhteiskunnalliseen osallistumiseen ovat merkittävästi vaikuttaneet suomalaiseen ortodoksisuuteen sekä ortodoksien asenteisiin kirkkoa ja uskontoa kohtaan.²¹ Kirkollisesti luterilaisuus on vaikuttanut Suomen ortodoksisen kirkkoon siinä määrin, että arvioissa sitä on luonnehdittu jopa laimentuneeksi ”puoliortodoksisuudeksi”.²²

Yleinen uskonnollisuuden muutos sekä Suomen ortodoksisen kirkon piirissä tehdyt havainnot jäsenten liikkumisesta yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden rajapinnoilla antavat aiheen tarkastella uskonnon ja kirkon jäsenyyden merkityksiä Suomen ortodoksisen kirkon nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa. Erityisen mielenkiintoista on tutkia niitä ”kirkkosuhteessaan liikkuvaisen ikäryhmän” edustajia, jotka osallistuvat oman kirkkonsa toimintaan vain vähän tai eivät lainkaan.

Suomalaisten ortodoksien käsityksiä omasta kirkostaan ei ole juurikaan tutkittu.²³ Kansainvälisesti ortodoksisten nuorten asenteita ja käsityksiä kirkosta ja uskonnosta on tutkittu lähinnä itäisen Euroopan maissa, joissa ortodoksinen kirkko edustaa historiallisesti valtauskontoa.²⁴ Suomalaiset ortodoksinuoret kuuluvat samanaikaisesti uskonnolliseen vähemmistöön ja etniseen valtaväestöön. Näin ollen heidän asemansa poikkeaa sekä itäisessä

Euroopassa asuvien ja uskonnolliseen enemmistöön kuuluvien ikätovereittensa tilanteesta että muissa länsimaissa asuvien ortodoksien tilanteesta, jossa ortodoksit muodostavat etnisiä diasporayhteisöjä.²⁵

10 McIntosh 2015; Tervo-Niemelä 2018, 144.

11 Davie 1990; 1994. Believing without belonging -paradigmaa tukevista tilastollisista muutoksista ks. Aarts et al. 2008.

12 Voas & Crockett 2005.

13 Hovi 2018, 207.

14 Pessi & Grönlund 2018, 104–107.

15 Pessi 2013. Ks. myös Pessi et al. 2018, 14–18.

16 Francis 2005.

17 Day 2009, 264.

18 Day 2009, 272–275.

19 Ranta et al. 2016, 61.

20 Kirkollisen itseyttä ja jäsenyyteen liittyvien kasvatustavoitteiden suhteesta ks. Danilovich 2019, 151–152.

21 Ks. esim. Laitila 2009; Metso 2017.

22 Lempiäinen 1981, 354; Kansanaho 1985, 218.

23 Tässä artikkelissa käyttämämme aineistoon pohjautuva Punkin (2020) ortodoksisen kirkon toimintaan osallistumisen motiiveja käsittelevä artikkeli on yksi harvoista aihepiiriin liittyvistä tutkimuksista. Ortodoksisen kirkkoon liittymistä ja siitä eroamista ovat tutkineet Ngyuen (2010) ja Kontturi (2011). Viimeaikainen suomalaisia ortodokseja koskeva tutkimus on kohdistunut naisten arjen uskonnollisuuteen (Kupari 2016; Tiainen-Qadri 2016) ja toimintaan hengellisessä pienyhteisössä (Metso et al. 2019) sekä heidän käsityksiinsä Jumalanäidistä (Vuola 2019).

24 Ks. esim. Bakrač 2011; Grishaeva & Cherkasova 2013; Negru et al. 2014; Ufimtseva 2014; Kormina & Luehrmann 2018.

25 Ks. Rymarz 2006. Diasporaortodokseista tarkemmin Hämmerli et al. 2014.

TEHTÄVÄNASETELLELU, TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ

Tutkimuksessamme analysoimme millaisia käsityksiä 20–45-vuotiailla Suomen ortodoksisen kirkon jäsenillä on kirkon jäsenyydestä ja omasta kirkostaan. Ensimmäisenä tutkimuskohteenamme on kyseiseen ikäryhmään kuuluvien passiivisten jäsenten joukko eli kirkon piirissä väliinpuotoajiksi luokitellut ja kirkon yhteiseen toimintaan vain vähän tai ei lainkaan osallistuvat ortodoksit. Passiivisten jäsenten verkko-ryhmänä on käytetty aktiivisia Suomen ortodoksisen seurakunnan jäseniä.

Tarkasteluamme ohjaa edellä kuvattu malli nykyajan uskonnollisuudesta. Kun nuoret ja nuoret aikuiset pohtivat suhdettaan kirkkoon modernin uskonnollisuuden rajapinnoilla, kirkon jäsenyyden kannalta keskeisiä teemoja ovat perinteisiin ja riitteihin liittyvä kokemuksellisuus, suhtautuminen kirkon edustamiin arvoihin, totuuden tai totuuksien pohtiminen sekä sosiaaliset tarpeet ja motiivit. Tarkastelemme näiden teemojen avulla ensiksi kirkon jäsenyyteen ja toimintaan osallistumisen merkityksiä. Toiseksi erittelemme syitä siihen, miksi kohderyhmämme jäsenet etäännyvät kirkosta ja osallistuvat harvoin kirkon yhteiseen ja julkiseen toimintaan.

Tutkimusaineisto muodostuu vuosien 2018 ja 2019 taitteessa toteutetusta sähköisestä ja paperisesta kyselystä. Kyselylomake sisälsi sekä monivalintakysymyksiä että avoimia kysymyksiä, joihin vastaaja saattoi vastata omin sanoin. Näin tiedonkeruumenetelmässä yhdistyvät laadulliset ja määrälliset elementit. Laadullinen tutkimus antaa vastaajalle äänen ja mahdollistaa sen, että vastaajan yksilöllinen kokemus kartoitetaan monipuolisesti. Määrällinen lähestymistapa puolestaan tarjoaa helposti käsiteltävää tilastollista tietoa ja tarkkoja numeerisia arvoja ja mittareita tutkijan käyttöön.

Olemme analysoineet kyselylomakkeen avoimet vastaukset väljällä teorialähtöisellä sisällönanalyysillä, jota ohjaa edellä hahmoteltu muuttuneen uskonnollisuuden teoreettinen malli. Tuomme esiin myös tilastollista tietoa vastaajien ja vastausten jakaantumisesta.

Tässä artikkelissa hyödynnetyn kyselyn taustatietoina kysyttiin muun muassa ikää, sukupuolta ja kirkkoon liittymisen ajankohtaa (kaste lapsena vai myöhemmin kirkkoon liittyminen). Kirkon jäsenyydelle annettuja merkityksiä kerättiin siten, että vastaajia pyydettiin mainitsemaan kirkon toimintaan osallistumisen esteitä, pohtimaan ajatuksia omasta osallistumisesta kirkon toimintaan ja esittämään toiveita, joiden avulla kirkko voisi kehittää toimintaansa. Lomakkeen toimivuutta ja kysymysten yksiselitteisyyttä testattiin kahdesti loka-marraskuussa 2018. Testikierrokseen osallistui yhteensä 26 ihmistä.

Suomen ortodoksisista kirkkoa ja sen seurakuntia pyydettiin julkaisemaan tutkimuksen kyselylinkki [www-sivuillaan](http://www.sivuillaan.fi) ja/tai facebook-ryhmissään. Linkki sähköiseen kyselylomakkeeseen julkaistiin 3.12.2018 Suomen ortodoksisen kirkon nettisivulla (www.ort.fi) ja facebook-sivuilla. Linkkiä jaettiin sosiaalisessa mediassa ja osa seurakunnista tiedotti kyselystä. Verkkokysely päättyi 18.12.2018.

Jotta tavoittaisimme myös henkilöt, jotka eivät seuraa kirkollisia medioita tai ryhmiä, toteutimme sähköisen kyselyn lisäksi myös postikyselyn. Valtakunnallisesti kattavalla kyselyllä halusimme tavoittaa mahdollisimman monet eri ikäluokkiin kuuluvat jäsenet kaikissa Suomen ortodoksisissa seurakunnissa. Paperikyselyn otantamalli²⁶ muodostui seuraavaksi: Kirkon jäsenille lähetettiin yhteensä 300 kirjettä, jotka jakautuivat eri seurakuntiin suhteutettuna niiden jäsenmääriin. Esimerkiksi Helsingin seurakunnan alueelle lähetettiin 100 kirjettä, koska kolmasosa Suomen ortodoksisen kirkon jäse-

nistä kuului tuolloin Helsingin seurakuntaan. Pyrimme takaamaan tasaisen ikäluokkakohtaisen jakauman siten, että kukin ikäluokka väliltä 20-45 -vuotiaat sai 11–12 kirjettä.²⁷

Vastauksia verkkokyselyyn kertyi 204 ja paperikyselyyn 45. Kuuden vastaajan vastaukset jouduttiin jättämään käsittelyn ulkopuolelle, koska lomakkeilla ei oltu annettu lupaa vastauksen käsittelyyn. Kun vastaajien kokonaismäärä (243) suhteutetaan kirkon koko jäsenmäärään vuoden 2018 lopussa, vastausprosentiksi saadaan 0,40.²⁸ Verrattaessa vastaajien määrää 20–45-vuotiaiden ortodoksien kokonaismäärään eli 16 200 jäseneseen tulee tulokseksi 1,5 %.²⁹ Prosentuaalisesti kyselyä voidaan siis pitää edustavana.

Tutkimuksessamme määrittelimme passiivisen kirkon jäsenyyden siten, että vastaaja on osallistunut yhden kalenterivuoden aikana seurakunnalliseen toimintaan harvoin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että vastaaja kertoi vuoden 2018 aikana osallistuneensa johonkin seurakunnan toimintamuodoista ”muutaman kerran”, ”noin kerran” tai ”ei kertaakaan”. Näin vastanneita oli verkkokyselyssä 43 ja paperikyselyssä 31 henkilöä, jolloin passiivisten kirkon jäsenten joukko oli tutkimuksessa 74 henkilöä. Aktiiviseksi seurakunnan jäseniksi määrittelimme sen sijaan kaikki ne vastaajat, jotka ovat osallistuneet seurakunnalliseen toimintaan vuoden ajan vähintään kerran kuukaudessa.

Kun jatkossa siteeraamme vastauksia, ilmoitamme vastaajien yksityisyydensuojan varmistaaksemme heistä tietoa ainoastaan ikäryhmän, johon vastaaja sijoittuu. Samaan ikäryhmään kuuluvat vastaajat erottelemme toisistaan kirjaintunneilla.

VASTAAJIEN TAUSTA

Tutkimuksemme otannassa passiiviseksi luokiteltavista ortodoksien kirkon jäsenistä selvä enemmistö oli naisia (55 henkilöä, 75 %),

miesten osuuden jäädessä neljännekseen (19 henkilöä, 25 %). Naiset olivat enemmistönä myös aktiivisesti seurakunnan toimintaan osallistuvien jäsenten kategoriassa. Kaikista kyselyyn vastanneista miehiä (79) oli hieman alle kolmannes. Sukupuolijakaumat eivät ole yllättäviä, sillä miehet ovat tutkitusti keskimäärin vähemmän uskonnollisia kuin naiset.³⁰ Passiivisten kirkon jäsenten ryhmään kuuluvien henkilöiden keski-ikä oli 31 vuotta. Luku on hieman matalampi kuin kyselyyn vastanneilla aktiivisilla kirkon jäsenillä (35 vuotta). Passiivisten vastaajien mediaani-ikä (31 vuotta) oli myös aktiivisten mediaania (37 vuotta) alhaisempi.

Passiivisiksi luokittelemistamme vastaajista 68 % oli alle 36-vuotiaita, aktiivisista vastaajista puolestaan vain 45 %. Aktiivisten seurakuntalaisten joukosta suurin osa vastaajista oli 36–40-vuotiaita (26 %) ja 41–45-vuotiaita (29 %). Vähiten aktiiviset kirkon jäsenet olivat

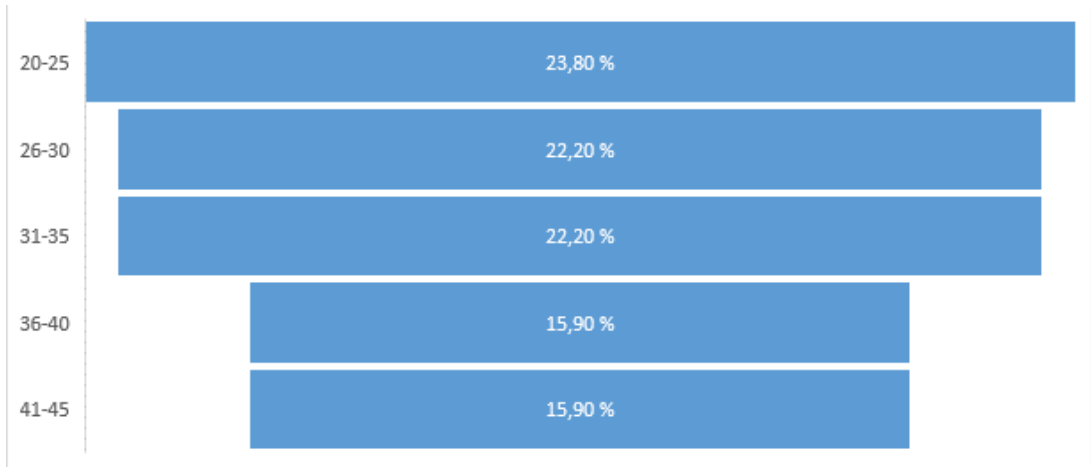
26 Otantamalli sovittiin kirkon palvelukeskuksen tiedonhallinnan asiantuntijan Sari Hirvosen kanssa. Hirvonen 2018.

27 Mikko Punkki toimi yhteyshenkilönä Suomen ortodoksisen kirkon suuntaan. Yksittäiset henkilöt jakoivat kyselylinkkiä sosiaalisessa mediassa.

28 1.1.2019 jäsenmäärä oli 59 560.

29 Suomen ortodoksisen kirkon seurakuntien jäsenistössä 20-45-vuotiaiden osuus oli kirkon keskusrekisteriltä marraskuussa 2018 saatujen tilastojen pohjalta 27,5 prosenttia. Suurimmasa seurakunnassa eli Helsingin seurakunnassa prosenttiluku oli 31,8. Lähes samoissa luvuissa olivat Turku (31,9 %) ja Tampere (31 %). Toiseksi suurimmasa seurakunnassa, Joensuun seurakunnassa, prosenttiluku oli 27,5. Muuttotappio-alueilla sijaitsevat seurakunnat jäivät selvästi alle keskiarvon.

30 Sukupuolen ja uskonnollisuuden korrelaatiosta ks. esim. Niemelä 2010.

Kaavio 1. Passiivisten jakauma ikäryhmittäin.

20–25-vuotiaiden kyselyyn vastanneiden joukossa (11 %). Kaavio 1 osoittaa, miten passiivisuutta ilmaisevat vastaukset jakautuivat tutkimuksessamme ikäryhmittäin.

Passiiviksi luokittelemistamme ortodoksisen kirkon jäsenistä oli lapsena kasteessa liitetty kirkkoon 80 % (59 vastaajaa). Loput 20 % eli viisitoista vastaajaa ilmoitti liittyneensä ortodoksiseen kirkkoon oma-aloitteisesti. Aktiivisista kirkon jäsenistä 37 % oli liittynyt ortodoksiseen kirkkoon aikuisiällä. Näin ollen lapsuudesta asti kirkon jäsenenä olleiden osuus on suhteellisesti suurempi passiivisiksi kuin aktiiviseksi luokiteltavien jäsenten joukossa. Tulos on odotettu, sillä uskon aikuisena omaksuneet henkilöt suhtautuvat usein uskontoon intohimoisemmin kuin lapsuudesta asti sen piirissä kasvaneet.³¹

Suurella osalla tutkimukseen vastanneista henkilöistä oli korkea koulutustaso. Otannassamme suurimman vastaajien ryhmän muodostivat ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet henkilöt 34% osuudella. Ammatikorkeakoulututkinnon suorittaneita oli 28 %. Vähintään alempi amk-tutkinto oli jopa 69 %

vastaajista. Vastaava luku oli aktiivisilla seurakuntalaisilla 60 %. Suomen 30–34-vuotiaista kansalaisista oli vuonna 2016 suorittanut vähintään kandidaattitason korkeakoulututkinnon huomattavasti pienempi osuus eli 47 %.³²

Äidinkielenään otannan vastaajat puhuivat suomea tai ruotsia. Joukossa oli myös kaksi venäjänkielistä henkilöä. Otantamme aktiivisten ortodoksisen kirkon jäsenistä ylivoimainen enemmistö oli suomenkielisiä. Vuonna 2018 kirkkoon liittyneistä jopa 59 % oli maahanmuuttajia.³³ Maahanmuuttajat jäivät kuitenkin varsin pieneen rooliin vastaajien joukossa.³⁴

Passiivisista seurakuntalaisista selvästi suurin osa eli avioliitossa (49 %). Vastaajista 34 % ilmoitti siviilisäädyn avoliiton, kun taas 16 % ilmoitti olevansa naimaton. Myös aktiivisilla jäsenillä avioliitto oli yleisin siviilisäätö (40 %). Avoliitossa eläviä aktiivisia jäseniä oli 16 %. Näissä luvuissa huomionarvoista on se, että passiivisista seurakuntalaisista yhteensä jopa 83 % ilmoitti elävänsä joko avio- tai avoliitossa ja aktiivisista ainoastaan 56 %. Merkittävä ero saattaa selittyä lapsiperheiden kiireellä: aineiston useissa vastauksissa kerrottiin siitä, miten

hektinen perhe-elämä esti aktiivisen osallistumisen kirkolliseen toimintaan.

Maantieteellisesti otanta osoittautui suhteellisen kattavaksi: vastauksia tuli 15 seurakunnan alueelta seurakuntien kokonaismäärän ollessa kyselyn aikaan 21.³⁵ Eniten vastaajia oli kahden suurimman seurakunnan eli Helsingin ja Joensuun seurakuntien alueilta (36 kpl). Huomionarvoista on vastaajien asuinkuntien keskittyminen seurakuntien suurimpiin kuntiin. Esimerkiksi Helsingin seurakunnan kohdalla 26 vastaajasta 22 asui Helsingissä, Espoossa tai Vantaalla ja Joensuun seurakunnan kymmenestä vastaajasta kahdeksan ilmoitti kotikunnakseen Joensuun.

Otantamme keskivertoedustaja on korkeakoulutettu 31-vuotias suomenkielinen pääkaupunkiseudulla asuva nainen, joka on lapsena kastettu ja naimisissa. Tämä profiili vastaa lähes identtisesti aktiivisen seurakuntalaisen profiilia, ainoa merkittävä ero on aktiivisen kirkon jäsenen tyypillisesti korkeampi ikä (35 vuotta). Eräs passiivisen osallistujan kriteerit täyttävä ja samalla koko kyselyn yleisprofiilia kuvaa tutkimuksessaamme suhdettaan kirkkoon seuraavasti:

Käyn kirkossa silloin kun muulta elämältä ehdin. Kyseessä on minulle mahdollisuus rauhoittua arjen keskellä ja kokea yhteyttä kirkkoon. Mielestäni on kuitenkin harmillista, etten tunne paikkakunnaltani oikeastaan yhtään muuta ortodoksia. Toimintaa minun ikäisilleni nuorille aikuisille ei ole ja usein koenkin kirkossa olevani muista erilainen koska keski-ikä huitelee jossain viidenkymppin paremmalla puolen. Käyn siis kirkossa vain jumalanpalvelusten takia. Paikkakunnalla, josta olen kotoisin, minulla on ortottuja/kavereita ja koen kirkon siellä enemmän yhteisölliseksi. Nykyisellä paikkakunnallani minusta tuntuu ettei seurakunta huomioi minun kaltaisiani ihmisiä toiminnassaan. Toisaalta enpä tiedä kuinka paljon resursseja minulla olisi

osallistua tätä enempiä koska arki tuppaa olemaan todella kiireistä. (31–35-vuotias ortodoksi A)

Sitaatti tuo esille kirkon jäsenyyteen liitettyjä merkityksiä ja kokemuksia sekä valaisee niitä aineistosta esiin nousevia syitä, jonka vuoksi passiiviset jäsenet osallistuvat kirkon toimintaan harvoin.

KIRKON JÄSENYYYDEN MERKITYKSET JA TOIMINTAAN OSALLISTUMINEN

Tutkimuslomakkeessamme oli kaksi avointa kysymystä: ”Mitä kirkon jäsenyys sinulle merkitsee?” ja ”Miksi olet kirkon jäsen?” Otantastamme 52 henkilöä eli 75 % vastasi näihin kysymyksiin. Vastaajat pohtivat jäsenyytensä merkitystä ja sen perusteluita muissakin avoimissa vastauksissa, esimerkiksi kuvatessaan kokemuksia ja käsityksiä seurakunnan toimintamodoista. Sekä passiivisten että aktiivisten kirkon jäsenten vastauksissa erottui neljä keskeistä merkitystä kirkkoon kuulumiselle: 1) perheen ja suvun perinteeseen liittyvät syyt, 2) jumalanpalvelukseen ja sakramentteihin liittyvät syyt, 3) elämän taitekohtiin liittyvät

31 Ks. esim. Grol & Flower et al. 2016, 10; Pond & Smith 2009.

32 Kansallisista tilastoista ks. Hedman & Kivinen 2017.

33 Uutta tietoa jäsenkehityksestä 2019.

34 Maahanmuuttajien tarkkaa määrää ei voi päätellä, koska kyselyssä kysyttiin vain äidinkieltä. Muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvia oli koko kyselyssä (passiiviset ja aktiiviset ml.) 15.

35 Seurakuntien määrä laskee jo vuoden 2019 alussa tapahtuneitten seurakuntaliitosten myötä. Tulevina vuosina toteutetaan lisää liitoksia, joiden myötä seurakuntien kokonaismäärä laskee alle kymmeneen.

syyt sekä 4) ortodoksisen kirkon ja perinteen arvostamiseen liittyvät syyt.

Ensimmäinen eli perheen ja suvun perinteeseen liittyvä syy kuuluu kirkkoon tuli vastauksissa esiin kolmella pääasiallisella tavalla. Ensiksikin ortodoksisuus näyttäytyy ylisukupolvisena identiteettiä jäsentävänä tekijänä. Tämä ilmenee esimerkiksi siten, että vastaajat luonnehtivat ortodoksisuutta perinteeksi tai perinnöksi, joka on saatu vanhemmilta tai isovanhemmilta. Osa vastaajista koki sen omalle identiteetilleen niin luovuttamattomana, ”ettei sitä [ortodoksisuus] voi ottaa pois.” Toisille ortodoksisuus merkitsi edeltävien sukupolvien arvostamista vailla suurempaa henkilökohtaista uskonnollisuutta ja perinnettä ainoana syynä pysyä kirkon jäsenenä.

Minut on lapsena kastettu kirkkoon ja koen ortodoksisuuden jollain tapaa osaksi identiteettiäni, vaikka en seurakunnan toimintaan aktiivisesti osallistukaan. Ortodoksisuus on minulle isoksi osaksi sukuperintöä ja side ”taaksepäin”. (31–35-vuotias ortodoksi B)

[A]inut syy miksi en ole eronnut kirkosta on se että mummo ja ukki ovat kokeneet kovia sodan aikaan ja tulleet kiusatuksi ort[o]doksisen uskonnon takia joten kunnioitus piestä ryhmää kohtaan. (20–25-vuotias ortodoksi C)

Toiseksi ortodoksisen kirkon jäsenyys liittyy jatkuvuusstrategiaan, jolla varmistetaan liittyminen esi- ja isovanhemmilta saatuun perinteeseen ja sen siirtyminen eteenpäin. Ortodoksisen kirkon jäsenyys konkretisoi yhteyden isovanhempien sukupolveen. Osalle aikuisena kirkkoon liittyneistä oli tärkeää palata suvun ortodoksisen perinteeseen. Kirkon jäsenyys näyttäytyy paikaksi sukupolvien ketjussa, jossa ortodoksisuus tarjoaa yhteyden ja jatkuvuuden kokemuksen perinteeseen myös tulevaisuudes-

sa. Neljätoista passiivista jäsentä piti tärkeänä omien lasten kastamista, jonka osa heistä näki luontevana ratkaisuna siirtää suvun perinnee seuraaville sukupolville. Kasteen tärkeys perinteen jatkajana mainittiin myös kuuden aktiivisen jäsenen vastauksessa.

Kolmanneksi ortodoksisuus näyttäytyy perheyhteyden rakentajana, jolloin sen merkitys kohdentuu rajatusti vastaajaan omaan perheeseen. Kirkolliseen yhteisölliseen elämään liittyvät merkitykset ja seurakunnan toimintaan osallistuminen palvelevat silloin vanhempien ja lasten välistä yhteyttä sekä perheen sisällä että seurakunnan jäsenenä. Perhe- ja seurakuntayhteyden merkitykset limittyvät toisiinsa, kuten seuraavat sitaatit osoittavat:

Minulla on erittäin positiivisia kokemuksia lapsuudesta kirkon toiminnasta, siksi haluaisin omienkin lasten osallistuvan. (31–35-vuotias ortodoksi C)

[Ortodoksinen kirkko] untuu oikeamalta kirkolta itselle. Haluan näyttää lapsille ortodoksisuutta, edes lasten pääsiäiskirkossa pyritty käymään, se on kiva tapahtuma. (26–30-vuotias ortodoksi A)

Perhe- ja sukumerkitykset kytkeytyivät useissa vastauksissa elämän taitekohtiin, jolloin kirkon jäsenyyden merkitys liitettiin hautaukseen, avioliiton solmimiseen ja lasten kastamiseen. Kuten eräs vastaaja kiteyttää, on tärkeää että ”[k]irkko on mukana elämän merkityksellisissä vaiheissa, vaikka arjessa osallistun sen toimintaan vähän.” Kirkon jäsenyys mahdollistaa sen, että jäsen saa kirkollisia palveluita merkitykselliseksi koetuissa elämänvaiheissa ja voi jakaa nämä merkitykselliset elämänvaiheet yhdessä sukulaistensa kanssa.

Haluan olla kirkon jäsen, sillä haluan ortodoksiset häät, lapset ortodokseiksi sekä aikanaan myös ortodoksiset hautajaiset. (36–40-vuotias ortodoksi A)

Kirkkoon menen, jos suvussa on jokin syy sille (hääit/hautajaiset). (36–40-vuotias ortodoksi D)

Perheyhteyden ja -suhteiden arvostus sekä niiden vaikutus kirkolliseen osallistumiseen on havaittu myös kansainvälisissä ortodoksisten nuorten kirkollisen aktiivisuuden tutkimuksissa.³⁶

Kymmenet passiiviset ja aktiiviset kirkon jäsenet toivat vastauksissaan esille, miten jumalanpalvelukseen ja sakramentteihin liittyvät merkitykset olivat keskeisiä syitä kirkkoon kuulumiselle. Esimerkiksi passiivista jäsenistä 55 prosenttia ja aktiivisista 80 prosenttia piti jumalanpalveluksia melko tärkeinä. Jumalanpalvelukseen ja sakramentteihin yhdistyvät merkitykset liittyivät usein perhe- ja sukuyhteyttä ilmentäviin toimituksiin kuten vihkimiseen, kasteeseen ja hautajaisiin. Tältä osin aineistomme vastaa Korminan ja Luehrmannin havaintoa, jonka mukaan myös satunnaisesti kirkossa käyvät ortodoksit hyödyntävät kirkollisen perinteen elementtejä tukeakseen ja edistääkseen sosiaalisia verkostojaan.³⁷

Kolmetoista passiivista kirkon jäsentä kuvasi liturgis-sakramentaalisia elementtejä itselleen henkilökohtaisesti merkityksellisinä ilman selviä perhe- ja sukukytköksiä. Tällöin kuvauksissa korostuivat jumalanpalveluksen ja kirkkotilan synnyttämät vaikutelmat ja aistimukset.

Jumalanpalveluksissa on sitä jotain, sakramentit ovat todella juhlallisia ja merkityksellisen tuntuisia. (20–25-vuotias ortodoksi A)

Koen, että jumalanpalvelukset ovat tärkeää seurakunnan tai kirkon perustoimintaa ja siellä käyminen on myös kauniin ympäristön, tuoksujen, valon ja tunnelman takia rauhoittavaa. (26–30-vuotias ortodoksi B)

Passiivisten jäsenten vastauksissa mainittiin ortodoksisen kirkon jumalanpalveluksista vain liturgia eli ehtoollisjumalanpalvelus. Aktiivisten jäsenten vastauksissa esiintyivät myös vigilia sekä aamu- ja ehtoopalvelukset. Monet passiivisista jäsenistä olivat tietoisia, että seurakunnan tarjontaan kuuluu muitakin palveluksia, mutta kuten eräs vastaaja totesi, ”kun menen [jumalanpalvelukseen], se on yleensä liturgia.” Silloin kun jumalanpalvelukseen osallistutaan, halutaan mennä liturgiaan ja osallistua ehtoolliselle.

Vastauksissa jumalanpalvelusten merkitys tuli esiin seurakuntayhteyden näkökulmasta, jolloin vastaajat mainitsivat esimerkiksi yhteyden tärkeyden ja kokemuksen ”yhteisen rukouksen voimasta”. Toisaalta kirkkorakennuksen tunnelmaa haluttiin passiivisten jäsenten vastauksissa aistia mieluummin yksin, eikä seurakuntayhteyttä koettu silloin tärkeänä.

En ole jumalanpalvelusihmissä. Käyn kirkossa rauhoittumassa ja hiljentymässä, mielelläni yksinäni. (26–30-vuotias ortodoksi C)

Moni passiivisesti kirkon toimintaan osallistunut henkilö perusteli vastauksessaan omaa jäsenyyttään ortodoksisen kirkon ja perinteen arvostamisella. Tätä kuvattiin maltillisimmillaan ”tapakristillisyydeksi”, jossa kirkkoon kuuluminen ei näy elämässä juuri lainkaan. Vaikka kirkon toimintaan ei osallistuttaisi, jäsenyys koettiin jollain tavalla merkitykselliseksi. Jäsenyydestä ei ainakaan katsottu olevan haittaa. ”En koe saavani enempää/vähempää jos en kuuluisi kirkkoon”, yksi vastaajista kuvasi suhdettaan kirkkoon.

36 Negru et al. 2014, 395–397; Ufimtseva 2014, 20–22.

37 Kormina & Luehrmann 2018, 400–401.

Näistä kommenteista huolimatta moni passiivinen jäsen kuvasi myös voimakasta kirkon jäsenyyden ilmentämää merkitystä ja tunnesidettä. Kirkkoa luonnehdittiin hyväksi, tärkeäksi ja rakkaaksi, sitä kunnioitettiin ja sen katsottiin tarjoavan elämälle päämäärän. Muutama vastaaja kertoi olevansa ylpeä siitä, että on ortodoksi. Eräs passiivinen jäsen totesi ortodoksisen kirkon olevan ”ainoa oikea kirkko”. Ortodoksiseen kirkkoon aikuisena liittyneiden vastauksissa ortodoksisen kirkon arvostusta kuvattiin usein suhteessa omaan hengelliseen etsintään.

Rakastan ortodoksista kirkkoa, joka ei muutu joka tuulen mukana. Voin luottaa ikivanhaan viisauteen ja traditioon. Elämänsä Jumalalle pyhittävät nunnat ja munkit ovat aarre. Heidän rukouksensa ja viisautensa auttavat meitä maailmassa eläviä. Ortodoksisessa kirkossa on sellaista pyhyttä jota olen etsinyt pitkään. Kun sen löysin, en ikinä siitä luovu, vaikka en pystykään elämään ”oikeaoppisesti”. (26–30-vuotias ortodoksi D)

Kirkon jäsenyyden kannalta merkityksellisinä asioina mainittiin myös kirkkomusiikki ja kuorossa laulaminen sekä kuuluminen kirkkoon koulun uskonnonopetuksen seurauksena. Vastauksissa esiintyi lisäksi joukko yksittäisiä syitä, kuten kirkkoon kuuluminen ”tapana” tai ”sisäänrakennettuna ominaisuutena”. Eräs vastaajista kertoi osallistuvansa toimintaan kummitätinsä pakottamana, toinen voidakseen ”hyvin mielin käydä pappilassa kyläilemässä”.

Aineistomme korreloi hyvin aiemmassa tutkimuksessa esiin nostetun ajatuksen kanssa, jonka mukaan jäsenyyden kannalta keskeinen teema on uskonnollisuuden uudelleen paikantuminen. Vastauksissa korostui ortodoksisen kirkon riittien ja sosiaalisten suhteiden kuten sukua ja perheyhteyteen liittyvien merkitysten yhteen kietoutuminen. Kuten ortodoksisen perinteen ja

kirkon ”oikeaoppisuuden” arvostaminen osoittavat, myös totuudellisuudella näyttää olevan merkitystä jäsenyyden kokemisessa. Huomiomme vahvistavat kansainvälisessä vertailussa tehdyn havainnon: suomalaisten uskonnollisuus on hyvin maltillista ja uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen on vähäistä.³⁸ Samalla voidaan todeta, että tutkimuksemme osallistuneet ortodoksit identifioituvat oman kirkkonsa jäseniksi ja sen perinteeseen kenties voimakkaammin kuin luterilaiset ikätoverinsa suhteessa luterilaisuuteen.³⁹ Tutkimuksemme kohderyhmässä identifioituminen ortodoksiksi näyttää tapahtuvan henkilökohtaisesti merkitykselliseksi koetun ja jaetun ortodoksisen perinteen perusteella enemmän kuin kirkkoinstituution jäsenyyden kautta. ”Oikean” ja ”oikeaoppisen” kirkon arvostaminen kertoo enemmän kirkkoon ja sen perinteeseen liitettyjen piirteiden kuin itse instituution arvostuksesta.

Asennoituminen muistuttaa venäläisen ortodoksisuuden piirissä havaittua uskonnollisuutta, jota ilmenee vähän tai satunnaisesti kirkon toimintaan osallistuvien uskovien (*zahožane*) keskuudessa. He muodostavat huomattavan ryhmän Venäjän ortodoksisessa kirkossa, jossa aktiivisesti kirkon toimintaan osallistuu vain alle 10 prosenttia kirkon jäsenistä. Vaikka yhteiseen toimintaan vähän osallistuvien jäsenten keskuudessa uskonnon harjoittamisen käytännöt ovat kirjavia ja hajanaisia, niissä korostuu individualismin sijaan kollektiivisuus.⁴⁰

KIRKON YHTEYDESTÄ ETÄÄNNYTTÄVÄT TEKIJÄT

Vain vähän tai ei lainkaan kirkon toimintaan osallistuvien jäsenten keskuudessa tunnetuin seurakunnan toimintamuoto ovat jumalanpalvelukset. Kiteyttäen voisi todeta, että kun ortodoksisen kirkon passiiviset jäsenet osallistuvat johonkin seurakunnan toimintaan,

useimmiten kyseessä on juuri jumalanpalvelus. Havainto vastaa koko väestön keskuudessa tehtyjä tutkimuksia, joiden mukaan kirkolliset toimitukset ovat diakoniatyön ohella tärkein motiivi kuulua kirkkoon. Tutkimusten mukaan jumalanpalvelusten arvostaminen on huomattavasti korkeammalla tasolla kuin niihin osallistuminen.⁴¹

Aineistostamme tuli ilmi, että osa jumalanpalveluksiin vain kerran vuodessa tai ei lainkaan osallistuvista jäsenistä osallistui aktiivisemmin johonkin muuhun seurakunnan toimintamuotoon. Näitä olivat kuorotoiminta, vapaaehtoistoiminta sekä seurakunnan järjestämät tapahtumat. Toisin sanoen osa jumalanpalveluksiin vain harvoin osallistuvista jäsenistä osallistuu useammin seurakunnan muuhun toimintaan. Tämä sama huomio pätee myös aktiivisten seurakuntalaisten kohdalla. Passiivisista jäsenistä parikymmentä vastaajaa myös kertoi haluavansa osallistua toimintaan nykyistä aktiivisemmin, mutta säännöllisemmälle osallistumiselle on esteitä.⁴²

Merkittävin seurakunnan osallistumiseen vaikuttava este on sekä passiivisilla että aktiivisilla kirkon jäsenillä kiire. Kysyttäessä erilaisten esteiden vaikutusta kirkon toimintaan osallistumiseen, kiire häytti melko paljon, paljon tai erittäin paljon yhteensä 62 % passiivisiksi jäseniksi luokiteltua vastaajaa. Työ, perhe ja harrastukset vievät niin paljon aikaa ja voimia, että kirkon toimintaan ei ollut mahdollista osallistua.

– – työn ja vapaa-ajan yhteensovittaminen haasteellista tässä elämäntilanteessa. viikonloppu menee töistä/arjesta palautumiseen, kirkkoon haluaisi usein lähteä muttei jaksaa. tärkein [osallistumiseen] vaikuttava tekijä. (36–40-vuotias ortodoksi B)

Kiireeseen kytkeytyy usein seurakunnan palveluiden ongelmallisiksi koetut ajankohdat:

oma elämänrytmi ei mahdollista esimerkiksi jumalanpalveluksiin ja kerhoihin osallistumista. Otannastamme yhteensä 24 % totesi ajankohtiin liittyvien ongelmien haittaavan osallistumista melko paljon, paljon tai erittäin paljon.

Pienten lasten kerhot on aina aamupäivisin kun olen töissä. (31–35-vuotias ortodoksi C)

Toinen keskeinen osallistumista hankaloittava syy muodostuu vuorovaikutukseen, yhteisöllisyyteen ja vaikuttamismahdollisuuksiin liittyvistä seikoista. Jopa 32 % passiivisista jäsenistä oli kokenut seurakunnassa yksinäisyyttä tai ulkopuolisuutta melko paljon, paljon tai erittäin paljon. Aktiivisilla jäsenillä prosenttiluku on huomattavasti pienempi (20 %). Tämä on ymmärrettävää, sillä osalliseksi itsensä kokeva ihminen tuntee kuuluvansa yhteisöön ja on siten valmis toimimaan siinä ja sen eteen. Toisin sanoen ulkopuolisuutta kokevat jäävät herkemmin toiminnan ulkopuolelle.

Niin passiiviset kuin aktiivisetkin jäsenet kuvaavat, miten seurakuntayhteisöön ei ole helppoa päästä sisälle. Jos seurakunnassa ei

38 Ketola 2011, 10–12, 18.

39 Vrt. Mikkola et al. 2007, 106–112; Niemelä 2011, 41–42.

40 Kormina & Luehrmann 2018, 401–404.

41 *Gallup Ecclesiastica* -kyselyjen mukaan neljä viidesosaa suomalaisista piti kirkollisia toimituksia tärkeänä. Lähes 70 % ilmoitti käyvänsä jumalanpalveluksissa harvemmin kuin kerran vuodessa. Salomäki et al. 2020, 98, 103.

42 Jumalanpalveluksiin, ehtoolliseen ja synnintunnustukseen osallistumisen lisäksi vastauksissa mainittiin halu osallistua muun muassa kirkkokuoroon, ikonimaalauspiiriin, vapaaehtoisuustyöhön, diakoniatyöhön, leireille, keskustelupiireihin sekä nuorille aikuisille, lapsiperheille ja kirkkoon liittyneille suunnattuun toimintaan.

ole tuttuja, kynnys toimintaan osallistumiselle muodostuu suureksi. Ulkopuoliksi itsensä kokeneet jäsenet luonnehtivat kirkkoa sisäänpäin lämpiäväksi ja ”eriarvoisiin kuppikuntiin” jakaantuneeksi. Monen vastaajan mukaan seurakunnissa on ”liian pienet piirit” ja ”klikit hallitsevat, muut jätetään ulos”.

Passiivisten ja aktiivisten jäsenten vastauksissa esiintyi myös jokin verran kielteisiä kokemuksia seurakunnan työntekijöiden, lähinnä pappien toiminnasta.

Yksittäisen työntekijän tai seurakuntalaisen kommentit vo[i]vat vähentää merkittävästi halukkuutta osallistua ja toimia vapaa-ehtoistehtävissä. (31–35-vuotias ortodoksi F)

Yksitoista passiiviseksi luokiteltua jäsentä (15 %) kritisoi pappien tai piispojen asenteita tai kertoi kielteiseksi kokemastaan toiminnasta. Luku on huomattavasti pienempi kuin aktiivisilla jäsenillä (28 %) Yhtenä syynä prosenttilukujen erolle voi olla ilmiö, jossa niin sanotusti ”tieto lisää tuskaa”. Mitä paremmin asioita ja ihmisiä tuntee, sitä helpommin niiden ja heidän puutteellisuuden huomaa. Tätä tulkittaa tukee se, että aktiivisista kirkon jäsenistä selvästi kriittisimmin työntekijöiden toimintaan suhtautui kirkollisesti aktiivisin ryhmä eli teologian opiskelijat ja kirkon työntekijät itse. Ylivoimaisesti suopeimmin työntekijöiden toimintaan suhtautui sen sijaan passiivisten jäsenten ryhmä.

Syystä tai toisesta etäiseksi jäänyt seurakunta vahvistaa niin aktiivisilla kuin passiivisilla jäsenillä erillisyyden kokemusta ja ruokkii epävarmuutta. Passiiviset jäsenet totesivat muun muassa:

En oikein tunne muita seurakuntalaisia koska en ole pystynyt osallistumaan toimintaan niin paljon kuin haluaisin (20–25-vuotias ortodoksi B)

Kirkolliset toimitukset, toiminta jännittää, koska kokemusta on niin vähän. (36–40-vuotias ortodoksi C)

Koska kirkossa tai muissa seurakunnan jutuissa käy niin harvoin, ei oikein tiedä kuinka pitäisi toimia, tai minkälaisia ihmisiä on paikalla, joten on ulkopuolinen olo. (31–35-vuotias ortodoksi D)

Aineistossamme tuli ilmi, miten ulkopuolisuuden kokemiseen ja osallisuuden puutteeseen liittyy usein vaikutusmahdollisuuksien kokemisen vähyys ja välinpitämättömyys vaikuttamiseen. Tämä on ymmärrettävää, sillä halu tukea yhteisöä korreloi osallisuuden kokemisen kanssa.⁴³

Kolmas osallistumista vähentävä tekijä johtuu kirkon arvoista ja opista. Kirkon arvoja ja oppia ongelmana pitävien passiivisten jäsenten kommentissa toistuu, miten kirkko näyttäytyy arvoiltaan liian konservatiivisena. Samalla osassa vastauksista konservatiivisuuden katsottiin kuuluvan ortodoksisuuteen. Konservatiivisuuteen liitettiin jatkuvuuden, muuttumattomuuden ja vakauden kaltaisia myönteisiksi koettuja piirteitä. Myös aktiiviset jäsenet korostivat vastauksissaan näitä samoja teemoja ortodoksisuuden arvostettavina piirteinä.

Kysymys suvaitsevaisuudesta nousi vastauksissa esille spontaanisti. Sekä passiiviset että aktiiviset kirkon jäsenet kiinnittivät huomiota vanhoilliseksi kokemaansa suhtautumiseen sukupuolirooleihin ja seksuaalivähemmistöihin. Vastauksissa naispappeus sai kannatusta. Kirkolta myös toivottiin seksuaalivähemmistöjen tasavertaista kohtelua.

Kipuilen todella paljon naispappeuskysymyksen kanssa. Ei ole olemassa yhtäkään hyvää, ei-sovinistista perustetta sille, miksi nainen ei voisi toimia pappina. Vastaavasti seksuaali- ja sukupuoli-

livähemmistöjen aseman kieltäminen, aborttiin liittyvä keskustelu ja vastaavien arvokysymysten käsittely tuntuu vanhanaikaiselta ja loukkaavalta. (26–30-vuotias ortodoksi B)

Ortodoksinen kirkko korostaa oppinsa alkuperäisyyttä ja perinteensä muuttumattomuutta eli on konservatiivinen, omistautuva ja tinkimätön yhteisö, joka kohdistaa vaatimuksia jäsenilleen.⁴⁴ Kirkon konservatiivisten kantojen ja omien liberaalimpien näkemysten välistä ristiriitaa voi pitää ymmärrettävänä. Jäsenten kokemat vaatimukset elää kirkon konservatiivisina pidettyjen näkemysten mukaisesti herättävät reaktioita nykyisessä uskonnon uudelleen paikantumisen ajassa.⁴⁵ Konservatiivisuuden vastustaminen kytkeytyy yleiseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Esimerkiksi vuoden 2019 *Gallup Ecclesiastican* mukaan evankelis-luterilaisesta kirkosta eronneista 30 % näki eropäätökseensä vaikuttaneen ainakin melko paljon kirkon liiallinen suvaitsemattomuus seksuaalivähemmistöjä kohtaan.⁴⁶

Koettuun ristiriitaan ortodoksinen kirkon edustamien näkemysten ja oman arvo maailman välillä liittyi osalla passiiviseksi luokitelluista vastaajista pohdintaa kirkosta eroamisesta. Pohdinnalla näyttää olevan yhteys ajatukseen jäsenyydestä toisessa kirkko- tai uskontokunnassa. Passiivisista ortodokseista 11 (15 %) ilmoitti olevansa edes jossain määrin kiinnostunut toisen uskonnollisen yhteisön jäsenyydestä. Aktiivisista jäsenistä samoin ajatteli 28 (17 %) henkilöä.⁴⁷ Luvut vastaavat evankelis-luterilaisesta kirkosta eronneiden näkemyksiä. Heistä joka kymmenes kokee jonkun toisen uskonnollisen yhdyskunnan vastaavan paremmin näkemyksiään.⁴⁸

Kirkosta etäännyttävät ja osallisuutta häiritsevät syyt liittyvät vaikeuteen sovittaa yksilölliset näkemykset ja tarpeet kirkon yhteisölliseen toimintaan. Konkreettisimmillaan

tämä tarkoittaa yhteensovittamisen vaikeutta yksittäisen jäsenen elämänrytmin ja kirkon yhteisöllisten rituaalien sekä muun toiminnan välillä. Kun jäsenyyteen liittyvät sosiaaliset odotukset eivät täyty, seurauksena voi olla passivoituminen. Yksilöiden näkemysten poikkeaminen kirkon ja sen edustajien opetuksesta arvo- ja totuus kysymyksissä on myös keskeinen seurakuntayhteydestä etäännyttävä tekijä. Vaikka henkilön näkemykset poikkeaisivat kirkon opetuksesta, hän kuitenkin usein pysyy passiivisena kirkon jäsenenä. Useinkaan passivoituminen ja eriävät näkemykset eivät johda instituutiosta irtaantumiseen vaan siihen, että omat käsitykset ja niiden jäsentämä uskonnollisuus elää rinnakkain instituution edustaman uskonnollisuuden kanssa.⁴⁹

JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Otoksessamme passiiviseksi luokiteltujen 20–45-vuotiaitten ortodoksien mukaan ylisukupolvisuus selittää sekä kirkon jäsenyyttä että seurakunnan toimintaan osallistumista.

43 Osallisuus voidaan määritellä osallistumisen yhdeksi muodoksi ja yksilöstä itsestään lähteväksi haluiksi. Osallinen ihminen tuntee kuuluvansa joukkoon, on valmis vastuunkantoon ja kokee voivansa vaikuttaa yhteisiin asioihin. Iso-la et al. 2017, 5, 9–23.

44 Ks. Hovi 2018, 213.

45 Ks. esim. Negru et al. 2014, 390–392; Bakrač 2011.

46 Vuonna 2015 evankelis-luterilaisesta kirkosta eronneista 25 % piti kirkossa seksuaalivähemmistöihin asennoitumista vähintään melko tärkeänä syynä eroamiselle. Vuonna 2019 vastaava luku oli noussut 30 prosenttiin. Salomäki et al. 2020, 59.

47 Ortodoksisesta kirkosta eronneiden motiiveista ks. Kontturi 2011.

48 Salomäki et al. 2020, 59.

49 Ketola 2011, 22.

Ortodoksinen identiteetti rakentuu suku- ja perheyhteyden varaan, jolloin suvun perinteet ja ortodoksisen kirkon arvostaminen kietoutuvat yhteen. Mahdollisuus osallistua sakramentteihin ja toimituksiin elämän taitekohdissa yhdessä sukulaisten kanssa on monelle passiiviselle jäsenelle kenties tärkein syy pysyä kirkossa. Osallisuus jumalanpalveluselämästä ja ortodoksisen perinteen arvostaminen nousivat myös keskeiseen rooliin kirkon jäsenyyden kannalta. Henkilökohtaisella tasolla kokemus yhteydestä ja osallisuudesta kirkkoon on kuitenkin ohut.

Tärkeimpiä syitä olla osallistumatta kirkon toimintaan olivat kiire, kokemus ulkopuolisuudesta ja yksilön poikkeaminen kirkon edustamista arvoista. Tämän lisäksi myös perhe, työ ja harrastukset estävät osallistumasta seurakunnan toimintaan, jota myös usein järjestetään hankalaksi koettuina ajankohtina. Moni tutkimukseen osallistuneista kertoi, miten toimintaan osallistuminen ei ole tarjonnut kokemuksia yhteydestä seurakuntaan ja toisiin seurakuntalaisiin. Lisäksi eroavaisuudet omien käsitysten ja kirkon arvojen välillä etäännyttävät kirkosta. Vastauksissa kuvattiin toistuvasti ulkopuolisuuden ja yksinäisyyden kokemuksia. Vaikuttaa siltä, että kyse on laajamittaisesta yhteisöllisyyteen ja osallistuttavuuteen liittyvästä ongelmasta Suomen ortodoksisessa kirkossa. Tämän vuoksi on epätodennäköistä, että passiiviset jäsenet aktivoituisivat myöhemminkään. Yhteisöllisyyden ongelmat työntävät myös aktiivisia jäseniä kauemmas kirkosta. Näiden seikkojen perusteella oletamme, että kirkosta eroamiset tulevat jatkumaan ortodoksisessa kirkossa tulevaisuudessakin.

Mitä tutkimuksemme tuloksista voidaan päätellä? Kirkon toimintaan vain harvoin osallistuvat 20–45-vuotiaat ortodoksit ovat eräänlaisessa välitilassa. Tällöin kirkon jäsenyyden kokeminen, yhteisölliseen toimintaan

osallistuminen ja arvoihin liittyminen sisältävät osallisuuden ja yhteyden epäjatkuvuutta ja ne ovat tyypillisesti rajapintaisia. Vaikka suhde kirkkoon on olemassa, se ei näy toimintaan osallistumisena. Jotkut ikäryhmään kuuluvista eroavat kirkosta, mutta useimmat pysyvät passiivisina jäseninä. Heidän kohdallaan passiivisuus kertoo kirkon jäsenyyden ja kirkon arvostamisesta. Eri tavoin ja eri asteisesti merkityksellinen kirkon jäsenyys ei kuitenkaan saa passiivisia jäseniä aktivoitumaan. Passiivisuus ei ole silti staattista ja yksiselitteistä kirkosta poissaolemista. Siihen sisältyy jäsenyyden merkityksen pohdintaa, mahdollisesti kirkon toiminnan ja kannanottojen seuraamista sekä satunnaisia yhteyksiä seurakuntaan esimerkiksi perhejuhlien ja liturgiaan osallistumisen myötä.

Tutkimusaineistostamme syntyvä kuva passiivisista 20–45-vuotiaista ortodokseista noudattelee aiemman tutkimuksen havaintoja uudenlaisen uskonnollisuudesta luonteesta. Nuorten ja nuorten aikuisten ortodoksien uskonnollisuus on sekä notkistunutta että sumentunutta. Notkistuminen ilmenee muun muassa jäsenyyteen ja kirkon oppiin sitoutumisen heikentymisenä sekä yksilöllisyyden voimistumisena. Sumeutta puolestaan voidaan havaita siinä, että julkiseen ja yhteiseen toimintaan osallistumisen vähäisyydestä huolimatta kirkkoon suhtautuminen on myönteistä, ja moni passiivinen jäsen kokee merkitykselliseksi henkilökohtaisen uskonnonharjoituksen esimerkiksi jumalanpalveluksiin osallistumalla. Lisäksi vain vähän kirkon toimintaan osallistuvilla jäsenillä on voimakkaita kirkkoon kohdistuvia odotuksia, kun he arvioivat kirkkoyhteisön arvojen ja toiminnan merkitystä yksilöllisestä vakaumuksestaan ja moraalistaan käsin.

Tulokset osoittavat, että passiiviset suomalaiset ortodoksit ovat huomattavan saman-

kaltaisia kuin passiiviset luterilaiset. Pessi ja Grönlund kiteyttävät luterilaisten parissa tekemänsä tutkimuksen tavalla, joka vastaa omasta aineistostamme tekemiämme havaintoja:

[K]irkolta odotetaan yhtäältä näkemysten ja tekojen selkeyttä sekä toisaalta tilan antamista yksilötason pohdinnoille ja näkemyksille. Yksilön ja yhteisön halutaan olevan aitoja, autenttisia, eikä näiden välillä koeta ristiriitaa, vaikka julkisen ja yksityisen kohtaamispinta jäisikin hyvin ohueksi. Kirkolta odotetaan esimerkiksi uskonnollisten tilaisuuksien tarjoamista, vaikka näitä mahdollisuuksia ei koskaan hyödynnettäisi.⁵⁰

Viisivuotiskaudella 2016–2020 Suomen ortodoksisen kirkon tärkein tavoite oli ”vahvistaa yhteisöllisyyttä, tavoittaa ja aktivoida entistä useampia kirkon jäseniä ja sitouttaa heidät kirkon toimintaan.” Aikuiskasvatuksen kohdalla tämä on tarkoittanut panostamista kirkkoon liittyvien sitouttamiseen sekä passiivisten jäsenten aktivointiin ja osallistamiseen.⁵¹ Kirkkoon liittyvien sitouttaminen on myös yksi vuosille 2021–2025 laaditun toimintasuunnitelman kärkihankkeista. Muilla tavoin tapahtuva yhteisöllisyyden vahvistaminen ei kuitenkaan sisälly suunnitelmassa auki lausuttuihin tavoitteisiin.⁵²

Tulosten perusteella on kiinnostavaa havaita, että passiivisissa ortodokseissa on seurakuntaelämän kannalta varteenotettavaa potentiaalia osallistua kirkon toimintaan. Suomen ortodoksisen kirkon piirissä lienee jatkossa tarpeen panostaa seurakuntayhteisöjen osallistuttavuuteen, jotta passiiviset jäsenet saataisiin mukaan toimintaan. Monet nyt passiiviset 20–45-vuotiaat ortodoksit saattaisivat olla tulevaisuuden seurakunta-aktiiveja.

Ei tarvitse tehdä muuta, että minut saisi ”takaisin”.
En ole mihinkään lähtenyt, en vain tarvitse kirkkoa

tällä hetkellä. Kunhan vain seurakunta on olemassa vielä tulevaisuudessakin. (26–30-vuotias ortodoksi E)

FM, TM Mikko Punkki (mikko.punkki@metamanager.fi) on yrittäjä, jonka alaa ovat tiedonhallinta ja teologia.

TT Pekka Metso (pekka.metso@uef.fi) on käytännöllisen teologian apulaisprofessori Itä-Suomen yliopistossa ja käytännöllisen teologian dosentti Helsingin yliopistossa.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Lähteet

Suomen ortodoksisen kirkon 20–45-vuotiaille jäsenille suunnatun kyselyn (2018–2019) vastaukset, 243 kpl, tekijöiden hallussa

Sähköpostikirjeenvaihto

Tiedonhallinnan asiantuntija Sari Hirvonen Mikko Punkille 15.1.2019.

Tiedottaja Maria Hattunen Pekka Metsolle 18.11.2020.

Tiedottaja Maria Hattunen Pekka Metsolle 19.11.2020.

Kirjallisuus

Aarts, Olav, Ariana Need, Manfred Te Grotenhuis & Nan Dirk De Graaf (2008). Does Belonging Accompany Believing? Correlations and Trends in Western Europe and North America between 1981 and 2000. *Review of Religious Research* 50, 16–34.

Bakrač, Vladimir (2011). Religiosity of the Orthodox Youth Montenegro. *Orthodoxy from an Empirical Perspective*. Toim. Mirko Blagojević & Dragan Todorović. Belgrade: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, 101–114.

50 Pessi & Grönlund 2018, 109.

51 Rukoileva ja läsnäoleva kirkko 2015.

52 Kirkolliskokous 2020, asia 5.

- Danilovich, Yauheniya (2019). Researching Non-formal Religious Education in the Orthodox Church. *Researching Non-Formal Religious Education in Europe*. Toim. Friedrich Schweitzer, Wolfgang Ilg & Peter Schreiner. Münster: Waxmann, 115–130.
- Davie, Gracie (1990). Believing without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain? *Social Compass* 37:4, 455–469.
- Davie, Gracie (1994). *Religion in Britain since 1945: Believing Without Belonging*. Oxford: Blackwell.
- Day, Abby (2009). Believing in Belonging: An Ethnography of Young People's Constructions of Belief. *Culture and Religion* 10:3, 263–278. DOI:10.1080/14755610903279671.
- Francis, Leslie (2005). Prayer, Personality and Purpose in Life among Churchgoing and Non-churchgoing Adolescents. *Religion, Education and Adolescence: International Empirical Perspectives*. Toim. Leslie Francis, Jeff Astley & Mandy Robbins. Cardiff: University of Wales Press, 15–38.
- Grishaeva, Ekaterina & Anastasiya Cherkasova (2013). Orthodox Christianity and New Age Beliefs among University Students of Russia: A Case of Post-Communist Mixed Religiosity. *Religion and Society in Central and Eastern Europe* 6:1, 9–20.
- Grol, Peter & Scott Flower et al. (2016). Converts and Islamist Terrorism: An Introduction. *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague* 7:3. DOI: 10.19165/2016.2.03.
- Hedman, Juha & Osmo Kivinen (2017). Suomen korkeakoulutus on yhä korkeaa kansainvälistä tasoa. *Tilastokeskus*. <https://www.tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2017/suomen-korkeakoulutus-on-yha-korkeaa-kansainvalista-tasoa/> (luettu 21.3.2019).
- Hovi, Tuija (2018). Jäsenyys uskonnollisessa liikkeessä. *Uskontososiologia*. Toim. Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira. Turku: Eetos, 207–220.
- Hämmerli, Maria, Jean-François Mayer & Naures Atto (2014). *Orthodox Identities in Eastern Europe: Migration, Settlement, and Innovation*. Surrey: Ashgate.
- Jäsenmäärän lasku (2019). Kirkon jäsenmäärän tuntuva lasku. *Suomen ortodoksinen kirkko*. <https://ort.fi/uutishuone/2019-01-11/kirkon-jasenmaaraan-tuntuva-lasku> (luettu 1.4.2020).
- Kansanaho, Erkki (1985). *Kirkko Karjalassa*. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino.
- Kasteiden määrä (2019). Kasteiden määrä tilastolukua suurempi. *Suomen ortodoksinen kirkko*. <https://www.ort.fi/uutishuone/2019-01-18/kasteiden-maara-tilastolukua-suurempi> (luettu 1.4.2020).
- Ketola, Kimmo (2011). Suomalaisten uskonnollisuus. *Uskonto suomalaisten elämässä: Uskonnollinen kasvatusta, moraali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*. Toim. Kimmo Ketola, Kati Niemelä, Harri Palmu & Hanna Salomäki. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, 7–24.
- Kirkolliskokous (2020). Kirkolliskokous 2020: Neljäs istunto. *Suomen ortodoksinen kirkko*. <https://ort.fi/uutishuone/2020-11-25/kirkolliskokous-2020-neljas-taysistunto-0> (luettu 7.12.2020).
- Kirkon jäsentilasto (2015). Kirkon jäsentilasto vuodelta 2014 valmistui. *Suomen ortodoksinen kirkko*. <https://www.ort.fi/uutiset/kirkon-jaesentilasto-vuodelta-2014-valmistui> (luettu 19.2.2016).
- Kontturi, Mari (2011). *Ortodoksisesta kirkosta eroamisen syyt 2008*. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Kormina, Jeanne & Sonja Luehrmann (2018). The Social Nature of Prayer in a Church of the Unchurched: Russian Orthodox Christianity from its Edges. *Journal of the American Academy of Religion* 86:2, 394–424. DOI:10.1093/jaarel/lfx055.
- Kupari, Helena (2016). *Lifelong Religion as Habitus: Religious Practice among Displaced Karelian Orthodox Women in Finland*. Leiden: Brill.
- Laitila, Teuvo (2009). Epäluuloja, välinpitämättömyyttä ja arvostusta: Ortodoksis-luterilaiset suhteet Suomessa toisen maailmansodan jälkeen ortodoksisesta näkökulmasta. *Terve sielu terveessä ruumiissa. Juhlakirja professori Paavo Kettusen täyttäessä 60 vuotta 27.11.2009*. Toim. Hannu Mustakallio.

- Karjalan teologisen seuran julkaisuja 1. Joensuu: Karjalan teologinen seura, 331–340.
- Lempiäinen, Pentti (1981). Luterilaisuus Suomen Karjalassa. *Karjala 1: Portti itään ja länteen*. Toim. Yrjö-Pekka Mäkinen & Ilmari Lehmusvaara. Hämeenlinna: Karisto, 335–355.
- Luvut miinuksella (2020). Luvut miinuksella, toiminta ja potentiaali plussalla. *Suomen ortodoksinen kirkko*. <https://ort.fi/uutishuone/2020-01-10/luvut-miinuksella-toiminta-ja-potentiaali-plussalla> (luettu 1.4.2020).
- McIntosh, Esther (2015). Belonging without Believing: Church as Community in an Age of Digital Media. *International Journal of Public Theology* 9:2, 131–155. DOI: 10.1163/15697320-12341389.
- Metso, Pekka (2017). Ortodoksisuus. *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi*. Toim. Ruth Illman, Kimmo Ketola, Riitta Lavio & Jussi Sohlberg. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 48. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 23–34.
- Metso, Pekka, Nina Maskulin & Teuvo Laitila (2019). Tradition, Gender and Empowerment: The Helsinki Birth of Theotokos Community as a Case Study. *Orthodox Christianity and Gender: Dynamics of Tradition, Culture and Lived Practice*. Toim. Helena Kupari & Elina Vuola. Routledge: London, 131–146.
- Mikkola, Teija, Kati Niemelä & Juha Pettersson (2007). *The Questioning Mind: Faith and Values of the New Generation*. Church Research Institute: Tampere.
- Negru, Oana, Cosmina Haragâș & Anca Mustea (2014). How Private Is the Relation with God? Religiosity and Family Religious Socialization in Romanian Emerging Adults. *Journal of Adolescent Research* 29:3, 380–406.
- Nguyen, Riina (2010). Kirkon jäseneksi: Suomen ortodoksinen kirkon reaktiot kirkosta luopumisiin ja kirkkoon liittymisiin vv. 1950–1989 sekä luopumisten ja liittymisten motiivit. Kirkkohistorian pro-gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Niemelä, Kati (2010). Miesten uskonnollisuus ja henkisyys. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*. https://evl.fi/documents/1327140/45652999/Miesten+uskonnollisuus+ja+henkisyys_Tasa-arvo+artikkeli_Niemel%C3%A4.pdf/6f1d7a4a-37ad-f914-c098-84901ff6fdf7 (luettu 3.4.2020).
- Niemelä, Kati (2011). Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? Uskonnollinen kasvatusta ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä. *Uskonto suomalaisten elämässä: Uskonnollinen kasvatusta, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*. Kimmo Ketola, Kati Niemelä, Harri Palmu & Hanna Salomäki. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, 40–59.
- Niemelä, Kati (2015). ”No Longer Believing in Belonging”: A Longitudinal Study of Finnish Generation Y from Confirmation Experience to Church-leaving. *Social Compass* 62:2, 172–186.
- Ortodoksinen kalenteri (2018). *Ortodoksinen kalenteri pelastuksen vuonna 2019*. Kuopio: Suomen ortodoksinen kirkko.
- Ortodoksinen kalenteri (2019). *Ortodoksinen kalenteri pelastuksen vuonna 2020*. Kuopio: Suomen ortodoksinen kirkko.
- Pessi, Anne Birgitta (2013). Privatized Religiosity Revisited: Building an Authenticity Model of Individual-Church Relations. *Social Compass* 60:1, 3–21. DOI:10.1177/0037768612472592.
- Pessi, Anne Birgitta & Henrietta Grönlund (2018). Julkinen ja yksityinen: uskonnon monipaikkaisuus. *Uskontososologia*. Toim. Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira. Turku: Eetos, 100–112.
- Pessi, Anne Birgitta, Ville Pitkänen, Jussi Westinen & Henrietta Grönlund (2018). *Pyhyiden ytimessä: Tutkimus suomalaisten arvoista ja pyhyiden kokemisesta*. Helsinki: Suomen kulttuurirahasto.
- Pond, Allison & Greg Smith (2009). The ”Zeal of the Convert” Is it the Real Deal? *Pew Research Center*. <https://www.pewforum.org/2009/10/28/the-zeal-of-the-convert-is-it-the-real-deal/> (luettu 16.3.2020).
- Punkki, Mikko (2020). Suomen ortodoksinen kirkon 20–45-vuotiaiden jäsenten kirkollinen aktiivisuus

- ja motiivit. *Pappi, opettaja, parantaja: Jarmo Hakkaraisen juhla kirja*. Toim. Talvikki Ahonen, Pekka Metso & Juha Riikonen. Joensuu: Karjalan teologinen seura, 91–104.
- Ranta, Mette, Anne Birgitta Pessi & Henrietta Grönlund (2016). Young Adults' Conceptions of the Sacred in Finland Today. *Young* 25:1, 45–65. DOI: 10.1177/1103308816669212.
- Rukoileva ja läsnäoleva kirkko (2015). Rukoileva ja läsnäoleva kasvun kirkko: Tavoite- ja toimintasuunnitelma vuosille 2016–2020. *Suomen ortodoksinen kirkko*. <https://ort.fi/suomen-ortodoksinen-kirkon-toimintaa-ohjaavat-asiakirjat/tavoite-ja-toimintasuunnitelma-vuosille> (luettu 9.12.2020).
- Rymarz, Richard (2006). Orthodox Christian Youth in Western Societies. *Encyclopedia of Religious and Spiritual Development*. Toim. Elizabeth Dowling & George Scarlett. Thousand Oaks: SAGE Publications, 329–330.
- Salminen, Veli-Matti (2014). Osallistumattomien yhteisö? Kansankirkon passiiviset jäsenet tarkastelussa. *Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen*. Toim. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Hanna Salomäki. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 40–62.
- Salomäki, Hanna, Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Jussi Sohlberg (2020). *Uskonto arjessa ja juhlassa: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2016-2019*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 134. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Tervo-Niemelä, Kati (2018). Ikä- ja sukupolvivaikutteet uskonnollisuudessa. *Uskontososologia*. Toim. Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira. Turku: Eetos, 141–152.
- Tiainen-Qadri, Olga (2016). Transnational Grandmothers Making their Multi-Sited Homes between Finland and Russia. *Transnational Migration and Home in Older Age*. Lena Näre & Katie Walsh. London: Routledge, 25–37.
- Tilastotietoja kirkkokunnan väestöstä (s.a.). *Tilastotietoja ortodoksinen kirkkokunnan väestöstä 1990–2017*. Painamaton. Tekijöitten hallussa.
- Ufimtseva, E. I. (2014). The Characteristics of Religious Involvement (Churching) As Assessed by Young People of the Orthodox Faith. *Russian Education & Society* 56:3, 12–28. DOI: 10.2753/RES1060-9393560302.
- Uutta tietoa jäsenkehityksestä (2019). *Suomen ortodoksinen kirkko*. <https://ort.fi/ uutishuone/2019-02-06/uutta-tietoa-kirkon-jasenkehityksesta> (luettu 16.3.2020).
- Voas, David & Alasdair Crockett (2005). Religion in Britain: Neither Believing nor Belonging. *Sociology* 39:1, 11–28.
- Vuola, Elina (2019). *The Virgin Mary across Cultures: Devotion among Costa Rican Catholic and Finnish Orthodox Women*. New York: Routledge.
- Väestötiedot ovat valmistuneet (2018). Väestötiedot vuodelta 2017 ovat valmistuneet. *Suomen ortodoksinen kirkko*. <https://ort.fi/uutishuone/2018-01-15/vaestotilastot-vuodelta-2017-ovat-valmistuneet> (luettu 16.8.2018).